

Profesora Mariana Tyrowicza badania nad rewolucją 1846 roku

Zmarły w 1991 roku Profesor Marian Tyrowicz, położył niewątpliwe zasługi w inspirowaniu badań nad dziejami ruchów niepodległościowych i społecznych pierwszej połowy XIX wieku. Większość swego niezmiernie pracowitego i nauczycielskiego życia spędził w murach Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Krakowie, gdzie pozostawał na etacie profesora w Instytucie Historii do przejścia na emeryturę w 1971 roku. Przez następne kilkanaście lat prowadził zajęcia zlecone i kierował przewodami doktorskimi. W 1988 roku uhonorowany został tytułem doktora honoris causa WSP.

Imponujący dorobek publikacyjny – włącznie z pracami wydanymi w 1989 roku – obejmuje 1061 pozycji, odnotowanych w bibliografiach jego prac przygotowanych przez Wiesława Bieńkowskiego, Bolesława Łopuszańskiego i Józefa Hampla¹. Podkreślić przy tym warto, że już po przejściu na emeryturę opublikował 323 pozycje. Wszystkim, którzy mieli bliższy kontakt z Profesorem, imponowała jego pasja badawcza, niezwykła systematyczność i wspaniały warsztat naukowy, zadziwiał samodyscypliną, wręcz narzucanym sobie reżymem – wszak jeszcze w wieku 85 lat z wyraźną irytacją żalił się, że nie może już dłużej niż sześć godzin dziennie pracować przy biurku.

Tradycje rodzinne, środowisko naukowe Lwowa czasu jego studiów uniwersyteckich, jak sam wspomina w autobiograficznym eseju pt. *Historyk XIX stulecia w polskich warunkach twórczości XX wieku*, określiły zarówno przedmiot jego dalszych badań, jak również zasady metodologiczne. Pisał, że zainteresowania swoje rozwinął dzięki:

zetknięciu się już na ławie szkolnej z tyloma twórczymi indywidualnościami zapładniającymi korelacją wzajemnych oddziaływań na siebie wiele dyscyplin wie-

¹ *Bibliografia prac Mariana Tyrowicza za lata 1925–1964*, oprac. W. Bieńkowski; M. Tyrowicz, *Z dziejów polskich ruchów społecznych w XIX wieku. Studia – szkice – odczyty*, Warszawa 1965, s. 205–240; B. Łopuszański, *Bibliografia prac Mariana Tyrowicza za lata 1964–1976. Z dziejów Polski XIX i XX wieku. Studia i rozprawy*, pod red. J. Hampla, Kraków 1978, s. 7–35; *Bibliografia prac prof. Mariana Tyrowicza za lata 1977–1989*, oprac. J. Hampel; *Studia z dziejów Małopolski w XIX i XX wieku*, pod red. Ludwika Mroczyki, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie” 1992, z. 126, Prace Historyczne XIII, s. 275–296.

dzy i metody poznawcze. [...] już na tym etapie rodziła się w moim rozwoju umysłowym świadomość, że szeroka popularyzacja wiedzy wymaga wglądu w filiację zjawisk kulturalnych na jak najkonkretniejszym tle².

Członek seminariów profesorów Franciszka Bujaka i Adama Szelągowskiego, słuchacz wykładów ówczesnych znakomitości w dziedzinie historii i historii literatury (Oswald Balzer, Stanisław Zakrzewski, Teofil Emil Modelski, Juliusz Kleiner, Wilhelm Bruchnalski, Eugeniusz Kucharski, Kazimierz Hartleb, Tadeusz Lehr-Splawiński) – potrafił stworzyć indywidualną formę traktowania własnych badań oraz sposobu ich prezentowania³.

Zainspirowany przez Adama Szelągowskiego do zainteresowania się losami Jana Tyssowskiego, przygotował jego biografię, którą w 1926 roku przyniosła mu stopień doktora. Praca opublikowana w roku 1930, nakładem Kasy Pomocy Naukowej im. J. Mianowskiego, wywołała szeroki odzew w środowiskach naukowych. Ukazały się wówczas 22 jej recenzje w czasopiśmie krajowych i zagranicznych, głównie czeskich i austriackich. Spośród recenzentów wymieńmy Stanisława Łempickiego, Juliana Podoskiego, Tadeusza Sinkę, Kazimierza Czachowskiego, Zygmunta Zboruckiego.

Biografia Tyssowskiego zgodnie uznana została, mimo licznych kontrowersji, za próbę nowego spojrzenia na rewolucję 1846 roku oraz przemilczanego dotychczas przez badaczy rewolucyjnego Manifestu krakowskiego i jego społecznych treści programowych. Uznając Manifest za „kapitałny program przebudowy społecznej, najcelniejszy moment z nowożytnych dziejów Polski i narodów Europy” – kwestionował Tyrowicz stanowisko ówczesnej polskiej historiografii, zacieśniając jego znaczenie wyłącznie jako programu przebudowy ustroju społeczno-gospodarczego i tylko do obszaru polskiego, bowiem jego zdaniem, „wymowa ideowo-moralna Manifestu wykraczała daleko poza kordony Europy środkowej, ku zachodowi i południu starego świata”⁴.

Sam Profesor, nawiązując po latach do swej pierwszej książki historycznej w autobiograficznym portrecie, stwierdził:

nadała ona biegowi całego mego trudu badawczego kierunek trwały i jednoznaczny, jeśli chodzi o moją umysłowość i przekonania społeczno-polityczne; z drugiej strony związała się jak najsilniej z gatunkiem dziejopisarstwa, jakim jest biografistyka⁵.

² M. Tyrowicz, *Historyk XIX stulecia w polskich warunkach twórczości XX wieku. Próba autobiografii*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” R. 29: 1989, nr 3, s. 434.

³ Znalazło to wyraźne odzwierciedlenie w dwutomowych wspomnieniach: M. Tyrowicz, *W poszukiwaniu siebie. Wspomnienia i refleksje*, t. 1: *Pod lwowskim niebem*, t. 2: *Krakowskie lata*, Lublin 1988, a szczególnie w: M. Tyrowicz, *Wspomnienia o życiu kulturalnym i obyczajowym Lwowa 1918–1939*, Wrocław 1991.

⁴ M. Tyrowicz, *Idea i kulisy Rewolucji 1846 r.*, „Kraków” 1986, nr 3, s. 28.

⁵ M. Tyrowicz, *Historyk XIX stulecia*, s. 437.

Wśród 233 publikacji Tyrowicza, jakie ukazały się do 1939 roku, przeważają recenzje prac historyków krajowych i zagranicznych oraz artykuły biograficzne postaci z kręgu spiskowców galicyjskich, ale znajdziemy wśród nich także kilka rozpraw dotyczących bezpośrednio roku 1846⁶. Losy wojenne sprawiły, że na dalsze lata życia związał się z środowiskiem krakowskim, a powierzenie mu opieki nad wywiezionymi ze Lwowa zasobami archiwalnymi w dużym stopniu pozwoliły na utrzymanie ciągłości pracy badawczej i stworzenie własnego warsztatu. Bardzo szybko powrócił więc do głównego przedmiotu swych zainteresowań. Zapowiedzią tego był artykuł ogłoszony na łamach socjalistycznego „Naprzodu” pod nazwiskiem Krzysztofa Kamińskiego, zatytułowany: *Polskie przedwiośnie 1846 r. zwiastunem rewolucji europejskiej*⁷.

Zawarł w nim Tyrowicz własną, chociaż nie pozbawioną znaków czasu ocenę krakowskich wydarzeń. Uznając je za zapowiedź rewolucyjnej wiosny podkreślał, że „wyprzedzały nawet zachodnią Europę w realizacji programu demokracji i wyzwolenia świata pracy”, że żadne dotychczasowe ruchy nie „dokonały tak śmiałego zerwania z ustrojem stanowym, mając na oku głównie zdobycie niepodległości, jak to uczynił rok 1846”. Akcentował rolę krajowego ośrodka konspiracyjnego w przygotowaniach prowadzonych od 1842 roku i przejęcie przezeń inicjatywy, ale bez odcinania się od ośrodków emigracyjnych. Przypominając główne etapy przygotowawcze uwypuklił osiągnięcia w tym zakresie takich ośrodków, jak Wrocław, Śląsk, Wielkopolska, Prusy Wschodnie, Lubelszczyzna, oraz międzyregionalny skład powołanego w styczniu Rządu Narodowego (Karol Libelt, Jan Tyssowski, Ludwik Gorzkowski, Władysław Dzwonkowski, Jan Alcyato) oraz zarezerwowanie miejsc dla reprezentantów Litwy i Rusi.

Zwrócił nadto uwagę na międzynarodowe reperkusje wydarzeń, które „wzbudziły w Europie podziw dla Polski – jedynego międzynarodowego żołnierza rewolucji”. Przywołał na koniec opinię Joachima Lelewela, który pisał: „Jest to pierwsza rewolucja socjalna, która się otwarcie objawia na horyzoncie polskim. Od tego czasu niepodobna, by jakaś inna ze wstecznymi wyobrażeniami wystąpić mogła”. Słowa te określił jako hołd ideowego ojca demokracji dla polskiego „przedwiośnia” i jego wiarę niezachwianą w niechybne nadejście „wiosny narodów”.

Ta publicystyczna w gruncie rzeczy wypowiedź zawiera jednak również, a może przede wszystkim, kilka wątków, które znajdują rozwinięcie w dalszej twórczości Profesora. Wyrazem tego mogą być dwa ważkie, jak się wydaje, wypowiedzi: opublikowana na łamach „Wiadomości Historycznych” w 1948 roku rozprawa *Historiografia polska wobec zagadnienia ruchu rewolucyjnego 1846–1849* oraz w „Życiu Nauki” z 1949 roku *Bibliograficzne postulaty*

⁶ M.in., *Prawie zapomniana rocznica. 90-lecie „przedwiośnia” galicyjskiego 1846 r.*, „Krytyka i Życie” R. 2: 1936, nr 10, s. IV–V; *Gorące dni Krakowa. W 90-tą rocznicę upadku rewolucji 1846 r.* (4.III.1846–4.III.1936), „Kurier Literacko-Naukowy” R. 13, nr 9, s. I–II.

⁷ K. Kamiński [M. Tyrowicz], *Polskie przedwiośnie zwiastunem rewolucji europejskiej*, „Naprzód” R. 55: 1946, nr 19–22.

stulecia 1846–1848⁸. Dokonując przeglądu dotychczasowego dorobku badawczego oraz jego klasyfikacji wskazał na upośledzenie w polskiej historiografii wydarzeń 1846–1848 roku w porównaniu z wcześniejszymi i późniejszymi zrywami niepodległościowymi. Skonstatował wówczas:

Historia przelomowych wstrząsów ostatniego pięciolecia pierwszej połowy minionego wieku, doniosłych powiązań ruchów polskich z ruchami europejskimi i prądów politycznych o charakterze narodowo-niepodległościowym z prądami społecznymi zasługuje ze wszechmiar na dźwignięcie jej z gąszczy publicystyki, pseudonaukowych rozstrząsań i polemicznych porachunków⁹.

Podkreślając znaczenie studiów Henryka Lisickiego, Bronisława Łozińskiego, Stanisława Karwowskiego, Józefa Feldmana oraz zespołu skupionego wokół Marcelego Handelsmana dla skierowania piśmiennictwa z tego zakresu na tory rzeczywistych badań naukowych, próbował określić niezbędne warunki ich kontynuacji. Za jeden z nich uznał opracowanie bibliografii dziejów ruchu rewolucyjnego 1846–1849 „na tle wydarzeń europejskich” oraz podjęcie systematycznych prac inwentaryzacyjno-ewidencyjnych zasobów archiwalnych, spustoszonych przez dwie wojny światowe, wspartych rzetelnymi studiami źródłoznawczymi. Koncepcję takiej bibliografii wsparł nadto pewnymi przesłaniami metodologicznymi zmierzającymi w kierunku eksponowania:

1. żywej i organicznej łączności między ruchem rewolucyjnym 1846 i 1848 roku – co w dotychczasowej historiografii polegało raczej na dość mechanicznym łączeniu bądź zamilczaniu tej łączności;

2. wyraźnego określenia charakteru ruchu 1846 roku jako rewolucji społecznej, a 1848 roku jako ruchu politycznego;

3. wyrazistszego ujmowania polskiej polityki, zarówno ośrodków krajowych jak i emigracyjnych w dziele budzenia żywiołu polskiego na terytoriach oderwanych od Polski jeszcze przed upadkiem Rzeczypospolitej – ruch na tych terenach był bowiem dotychczas traktowany jako ruch samorodny poszczególnych dzielnic;

4. równomiernego traktowania w badaniach historycznych poszczególnych dzielnic ziem polskich.

W latach 1946–1949 publikując prace *Śląsk a ruch rewolucyjny 1846* oraz *Polski ośrodek rewolucyjny w Królewcu 1845–1846*, a także artykuły w czasopismach naukowych i społeczno-kulturalnych niejako czynił zadość sformułowanemu przez siebie postulatowi¹⁰. W pierwszej z nich zakwestio-

⁸ M. Tyrowicz, *Historiografia polska wobec zagadnienia ruchu rewolucyjnego 1846–1849*, „Wiadomości Historyczne” R. 1: 1948, nr 3, s. 84–97; tenże, *Biograficzne postulaty stulecia 1846–1848*, „Życie Nauki” 1949, t. 7, s. 108–111.

⁹ M. Tyrowicz, *Bibliograficzne postulaty*, s. 109.

¹⁰ M. Tyrowicz, *Śląsk a ruch rewolucyjny 1846 r.*, „Zaranie Śląskie” R. 17:1946, s. 84–87; tenże, *Śląsk w okresie rewolucyjnym 1846–1849. Pamiętnik VII Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich we Wrocławiu 19–22 września 1848*, t. 1, Warszawa 1948, s. 279–292; *Udział Śląska w ruchu rewolucyjnym 1846–1849*, Warszawa 1949, s. 183, nlb 1.XI.

nował opinię o pasywności Śląska w ruchu rewolucyjnym i o pozostawianiu go na boku przez organizatorów przygotowywanego zrywu powstańczego. Jako jeden z pierwszych historyków odszedł od dominującego poglądu, że źródła fermentu w tej dzielnicy leżały głównie w czynnikach regionalnych i lokalnych. Wysuwał na pierwszy plan – obok nurtu plebejsko-społecznego na bazie socjalizmu i demokracji niemieckiej – nurt niepodległościowo-narodowy. Przypominając wyprawy emisariuszy Stowarzyszenia Ludu Polskiego na Śląsk po 1837 roku, agitację Leona Rymkiewicza, Walentego Stefańskiego, Ludwika Gorzkowskiego, zaprzeczał popularnej tezie, że Śląsk dla ówczesnej konspiracji był tylko „wygodnym i naturalnym terenem tranzytu broni, ludzi i druków”.

Zwrócił przy tym uwagę na mechanizmy przenikania propagandy rewolucyjnej oraz jej percepcję na tak odmiennym gruncie niż w pozostałych dzielnicach ziem polskich. Podkreślił nadto rolę Krakowa i Poznańskiego w przygotowywaniu tego regionu na wypadek powstania, wskazując na konkretne działania zmierzające do wywołania poruszenia społeczności Śląska (środowisk robotniczych) dla związania sił pruskich (narada w Zakrzewiu, konferencja w Szczawnie, konferencje Mierosławskiego w Krakowie z udziałem Adolfa Bobrowskiego).

W drugiej pracy plany ośrodka królewieckiego określił, być może z pewną przesadą, jako jeden „z kapitalnych punktów planu strategicznego roku 1846, przygotowywanego przez konspirację rewolucyjną krajową i emigracyjną”. Zasadniczym celem miało tu być utrzymanie stanu wrzenia w najbardziej na wschód wysuniętej części Prus wschodnich oraz przecięcie bezpośredniej łączności Królestwa Pruskiego i Cesarstwa Rosyjskiego. Wskazał nadto na ściśle jego związki z konspiracyjnymi planami wobec ziem litewskich i Inflant, rolę Seweryna Elżanowskiego, Erazma Karola Niesiołowskiego i Floriana Ceynowy. Konieczność podjęcia szczegółowych studiów nad tą problematyką uznał za niezbędne również z tego powodu, że bogata literatura niemiecka pomijała polski udział w rewolucyjnych ruchach europejskich¹¹.

Mimo dostrzeganych przez recenzentów mankamentów, niepełnego wykorzystania bazy źródłowej (w większości zresztą w tym czasie niedostępnej), zgodnie podkreślali oni, że były to pierwsze próby syntetycznego ujęcia tych zagadnień¹². Problematykę tę kontynuował w kolejnych studiach, m.in. *Pomorze a rewolucja 1846* oraz *Rola Pomorza i Śląska w przygotowaniach rewolucyjnych 1846 r.* (1952) i drugim wydaniu *Dziejów ruchu rewolucyjnego na Śląsku w latach 1846–1849* (1960).

¹¹ M. Tyrowicz, *Polski ośrodek rewolucyjny w Królewcu 1845–1846*. „Komunikat Działu Informacji Naukowej” 1948, nr 5. Instytut Mazurski w Olsztynie. Seria Prehistorii i Historii, nr 3, s. 83–97.

¹² Por. m.in. W. Jakóbczyk, „Rocznik Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 1950, t. 12, s. 253–254; Obrzut Z., *Śląsk w nurcie wydarzeń „Wiosny Ludów”*. Na marginesie książki Mariana Tyrowicza „*Udział Śląska w ruchu rewolucyjnym 1846–1849*”, „Świat i Życie” R. 5: 1950, nr 17, s. III; A. Grobelny, „Slezsky Sbornik” R. 50: 1952, s. 276–278.

W ścisłym związku z dziejami roku 1846 pozostają liczne prace biograficzne Mariana Tyrowicza. Szczególne miejsce przyznać należy w tym dorobku biografii Juliana Macieja Goslara (wyd. I - 1952) oraz również dwukrotnie wydanym *Wizerunkiem sprzed stulecia* (1954 i 1968). Odnosił się w nich szeroko do problematyki historii ruchów chłopskich w Polsce do połowy XIX wieku. Kreśląc losy bohaterów, w większości zapomnianych lub słabo znanych również światu historycznemu, dał charakterystykę środowisk społecznych, z których się wywodzili i w których obracali, dzięki czemu – co podkreślił w recenzji pracy o Goslarze Wiesław Bieńkowski – „ukazał całą tragedię spiskowców galicyjskich starających się pozyskać chłopów dla planów powstańczych w latach czterdziestych i pięćdziesiątych XIX wieku”¹³. Juliusz Kleiner natomiast w recenzji na łamach „Pamiętnika Literackiego” (1955) podkreślał uwypuklenie przez Autora związków XIX-wiecznej konspiracji z twórczością literacką oraz udostępnienie i wydobywanie z niepamięci utworów spiskowca-autora. Obok tego, że pomogły one wzbogacić sylwetkę duchową bohatera, to wydobywanie z utworów Goslara śladów idei mesjanistycznych, Konradowej Improwizacji, motywów niemieckiej liryki, idei Ksiąg Narodu, koncepcji węglarskich (wróg tyranów i ich ofiara) – sprawiało, że są one dokumentem nierozzerwalnego związku konspiracji z ideologią wielkich romantyków.

Sylwety biograficzne zawarte w *Wizerunkach sprzed stulecia* miały w zamiarze Autora ukazać związki poszczególnych przywódców ruchu rewolucyjnego z Krakowem oraz zaprezentować przedstawicieli wywodzących się z różnych środowisk społecznych. Od szlachty utytułowanej i zdeklasowanej, przez reprezentantów inteligencji zawodowej, księży, do mieszczan i chłopów – przedstawiając ich rolę w wybranych epizodach bogatej działalności spiskowej. Nie krył przy tym intencji, by na tych przykładach odzwierciedlić „udział różnych regionów Polski w przygotowaniach do rewolucji 1846 r.”

Znamiennym rysem w praktyce badawczej Mariana Tyrowicza było, jak się wydaje, niepozostawianie podjętego raz tematu, co zaowocowało wznowieniami np. prac o Goslarze czy Tyssowskim¹⁴. Obydwa wznowienia przygotowane zostały już w sytuacji, gdy historiografia ruchów rewolucyjnych w kraju i za granicą odnotowała znaczący postęp. Prace Stefana Kieniewicza, Janiny Bieniarzówny, Mariana Żychowskiego, Sławomira Kalembki, Henryka Żalińskiego i in. zweryfikowały szereg dotychczasowych hipotez i znacznie wzbogaciły warstwę faktograficzną. Marian Tyrowicz wykorzystując z właściwą mu rzetelnością ten dorobek oraz długoletnie własne dociekania przedstawił czytelnikowi właściwie nowe prace.

W pewnym sensie uznać je można za syntetyczne podsumowanie prowadzonych przez niego badań nad rokiem 1846. Syntetyczne w właściwej mu optyce ukazywania procesu historycznego przez pryzmat losów dziejo-

¹³ W. Bieńkowski, „Kwartalnik Historyczny” R. 81: 1974, nr 2, s. 430.

¹⁴ M. Tyrowicz, *Prawda i mit w biografii Juliana Macieja Goslara 1820–1852*, Warszawa 1972; tenże, *Jan Tyssowski i rewolucja 1846 r. w Krakowie. Dzieje porjuu i pokuty*, Kraków 1986.

wych głównych postaci dramatu. Przeprowadził Tyrowicz nie tylko rehabilitację jego uczestników, ale podjął także chyba udaną próbę przywrócenia (może aktualnie już potwierdzenia) wydarzeniom roku 1846 w Krakowie należnego im miejsca w dziejach ruchu rewolucyjnego. Jako ruchu, w zamierzeniach, a również następstwach ogólnopolskiego, a nie tylko „rewolucji krakowskiej”. Wydobył bogactwo wątków ideowych i genetycznych powstania, postaci w jego wir włączonych i wciągniętych, struktur organizacji władz powstańczych oraz wewnętrznych kontrowersji i zwykłych swarów personalnych, pozwoliło ukazać nie tylko mechanizmy funkcjonowania organizacji spiskowych, przebieg powstania, jego akty prawne, ale również barwny obraz środowiska społecznego, w jakim opisywane wydarzenia się rozgrywały.

Naczelną tezę, którą potwierdził, była teza o łączności ruchu rewolucyjnego z 1846 roku z rewolucją lat 1848–1849. Przeciwstawił się poglądom, że oba wybuchy należy traktować jako odrębne zespoły faktów, chociaż połączonych związkami przyczynowo-skutkowymi. Wyeksponował podwójny charakter tej łączności – genetyczny oraz ideowy – w pierwszym przypadku uzasadniał to ten sam krąg przywódczy, w drugim zaś program społeczny i polityczny obu ruchów. Rok 1846 traktował Tyrowicz jako pierwszą polską rewolucję społeczną, zaś Manifest sytuował w rzędzie takich dokumentów rozsadzających stary porządek, jak konstytucja amerykańska, Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 1789 roku – podkreślając ścisły związek aktów prawnych rewolucji z zawartymi w nich zasadami¹⁵.

W ścisłym związku z główną problematyką badawczą pozostają również kreślone liczne biogramy do Polskiego Słownika Biograficznego i leksykonów biograficznych austriackich. Nie sposób również nie odnotować wydanego *Przewodnika bibliograficznego członków Towarzystwa Demokratycznego Polskiego*¹⁶, który wraz z wywołanymi przezeń recenzjami i spowodowanymi polemikami (głównie Sławomira Kalembki)¹⁷, stanowić będzie dla badaczy długo jeszcze znaczące kompendium wiadomości o losach polskiej konspiracji niepodległościowej i ruchów społecznych w XIX wieku. Podobnie także przygotowanie, wspólnie z czeskimi historykami, prof. J. Macurkiem i Jarosławem Valentą w 1961 roku ekspozycji w breńskiej twierdzy o przebywających tam spiskowcach politycznych Galicji 1846/48 pt. „Polski Szpilberg”, jak również zorganizowanie w 1964 roku Celi Polskiej w Kufsteinie. Wśród kilku przedsięwzięć edytorskich podnieść warto udostępnienie badaczom *Diariusza wydarzeń 1848 r.* spisane przez Aleksandra Konstantego Batowskiego¹⁸.

¹⁵ M. Tyrowicz, *Idea i kulisy rewolucji 1846*, „Kraków” 1986, nr 3, s. 28.

¹⁶ *Towarzystwo Demokratyczne Polskie 1832–1863. Przywódcy i kadry członkowskie. Przewodnik bibliograficzny*, Warszawa 1964.

¹⁷ S. Kalembka, *Przywódcy i członkowie Towarzystwa Demokratycznego Polskiego. Uwagi i uzupełnienia do Przewodnika bibliograficznego*, „Kwartalnik Historyczny” R. 72: 1965, z. 4, s. 901–917; Ukazało się wówczas ponad 30 omówień i recenzji tej publikacji w czasopismach krajowych i zagranicznych. Por. B. Łopuszański, op. cit., s. 9–10.

¹⁸ A. Batowski, *Diariusz wypadków 1848 r.* Rękopis przejrzał, opracował, wstępem i przypisami opatrzył M. Tyrowicz, Wrocław 1974.

Cechą wszystkich prac Mariana Tyrowicza jest szczególna dbałość o ich stronę dokumentacyjną. Poprzedzające je wstępy oraz zawartość przypisów czy posłowia bibliograficznego posłużyć mogą jako przykład krytycznej oceny dorobku historiografii omawianego problemu czy postaci. Z pewnością było to wynikiem z jednej strony preferowanej przez niego wypowiedzi, za jaką uważał zawsze krytyczną recenzję, dzięki którym udostępniał wyniki badań naukowych, w tym także z zakresu przedmiotowej tematyki, uwzględniające w szerokim zakresie trudno dostępne przez szereg lat opracowania obcojęzyczne. Z drugiej zaś postawy badawczej, która kazała mu uczciwie przedstawiać osiągnięcia innych badaczy. Zżymał się niejednokrotnie na zbyt częstą, jego zdaniem, manierę pomijania ustaleń dokonanych przez innych historyków pod przykrywką cytowania wyzyskanych już dokumentów archiwalnych.

Ten bogaty również w innych dziedzinach nauki historycznej dorobek Profesora Tyrowicza zdaje się spinać w sposób w pewnym sensie symboliczny pierwsza i ostatnia publikacja. Pierwszą był przygotowany wspólnie z Adamem Szelańskim, Zygmuntem Zboruckim i Edwardem Hydzikiem postulatywny referat wygłoszony na IV Powszechnym Zjeździe Historyków Polskich w Poznaniu w grudniu 1925 roku w sprawie badań nad historią porzoborową Galicji¹⁹. Ostatnią zaś opublikowany w 1992 roku, już po śmierci, konspekt pierwszego tomu monografii Galicji, zatytułowany *O nowe i pełne „Dzieje Galicji”. Historia polityczna, idei i ruchów społecznych (1772–1918)*²⁰. Trzeba mieć nadzieję, że zawarte tam przemyślenia i propozycje posłużą do sfinalizowania dzieła, jakie uznawał za niezbędne.

Należał Marian Tyrowicz do tego już pokolenia historyków, dla których nauka była także głównym sposobem zdobywania środków do życia i utrzymania rodziny, jednakże jak sądzić można, prawda historyczna i możliwość nieskrępowanych badań była dlań główną wytyczną – wszak najwyższą funkcją administracyjną, jaką pełnił przez lata pracy w Uczelni, było kuratorstwo Studenckiego Koła Naukowego Historyków. Prócz dorobku publikacyjnego pozostawił Marian Tyrowicz przechowywaną w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu bardzo bogatą korespondencję, jaką prowadził w sprawach naukowych z historykami oraz potomkami rodzin swych bohaterów ze wszystkich niemal kontynentów. Kilkadziesiąt zaś tek materiałowych obrazujących warsztat naukowy Profesora znajduje się w zbiorach Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie oraz Bibliotece Instytutu Historii Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

¹⁹ A. Szelański, Z. Zborucki, E. Hydzik, M. Tyrowicz, *W sprawie badań nad historią porzoborową Galicji. Pamiętnik IV Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu 6–8 grudnia 1925 r.*, t. 1: *Referaty*, Lwów 1925, s. 1–6.

²⁰ M. Tyrowicz, *O nowe i pełne „Dzieje Galicji”. Historia polityczna, idei i ruchów społecznych (1772–1918)*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie” 1992, z. 126. *Prace Historyczne XIII: Studia z dziejów Małopolski w XIX i XX wieku*, pod red. L. Mroczyki, s. 9–29.